М. Вороного й ін. висвітлено мистецькі транспозиції "минуле–сучасне", патріотичні тощо інспірації віршів, циклів і поем, творення вищої поетичної культури зображення морської й океанської стихії.

Ключові слова: марина, "минуле–сучасне", цикл, море, океан.

Аннотация

Статья посвящена идейно-эстетическим особенностям украинской лирической и лиро-эпической маринистики второй полов. XIX – начала XX вв., в частности ее мифофольклорным источникам и специфике их художественной интерпретации. На материале сочинений Т. Шевченко, П. Кулиша, Ю. Федьковича, О. Пчилки и Л. Украинки, И. Франко, А. Крымского, Б. Лепкого, М. Семенко, А. Олеся, М. Вороного и др. освещены художественные транспозиции "минувшее–настоящее", патриотические и др. инспирации, создание высшей поэтической культуры маринистики.

Ключевые слова: марина, "минувшее–настоящее", цикл, море, океан.

Summary

This article is dedicated to ideas and aesthetic peculiarities of the Ukrainian lyrics and lyro-epics marinistic poetry of the second half of the XIX-th – the beginning of the XX cc., especially its myph-folklore sources and the art interpretation's specific features. The artistic transposition "past–contemporary", patriotic and other inspirations, creation of the poetical marinistic's higher culture have been investigated on the examples of works by T. Shevchenko, P. Kulish, Y. Fedkovych, O. Pchilka, L. Ukrainka, I. Franko, O. Oles etc.

Keywords: maryne, "past–contemporary", cycle, sea, ocean.

УДК 82.091[821.11+821.161.2]:82.1

Дуброва О.В.,
кандидат філологічних наук,
Бердянський державний
педагогічний університет

ПРАСТИХІЯ ВОДИ ЯК СВОЄРІДНИЙ КОД ПОЕЗІЇ ВОЛТА ВІТМЕНА ТА БОГДАНА-ІГОРЯ АНТОНИЧА

На сучасному етапі лірика як Волта Вітмена, так і Богдана-Ігоря Антонича осмислюється у принципово новій літературознавчій площині, постаючи перед дослідниками як довершений, досконало побудований міфопоетичний світ. Поняття "архетип", "архетипний образ", "архетипна пам'ять", "першостихія", "прастихія" широко використовуються в літературознавчих розвідках, у багатьох з яких мова йде про художньо-категоріальні засади творчості Волта Вітмена та Богдана-Ігоря Антонича, що зумовлює місце поетів у структурі американської і української літератур й унікальність та велич авторської художньо-мовної інтерпретації світу-космосу поетів (П. Баррі [4], Г. Блум [6], О. Буряк [7, 8], Т. Венедиктова [9, 10], Ю. Ковалів [12, 13], В. Коротич [14], В. Махно [15], М. Новикова [16], О. Пономаренко [18], М. Стріха [19], О. Чернявська [22, 23] та ін.).

Керувалися Волт Вітмен та Богдан-Ігор Антонич у творчості насамперед законами та світосприйняттям своїх предків (що "витягували" з глибин архетипної пам'яті), для яких головною була сама ідея божественності, котра оприявнювалася

за допомогою різноманітних образів та значень – від персоніфікацій до цілковитої всерозчинності у Всесвіті. Космос, стихії, що є основними константами світоустрою, та природа у тісній єдності формували для Волта Вітмена та Богдана-Ігоря Антонича сферу буття людини: духовний початок, концентруючись у сфері уявних світів поетів, згодом знаходив своє об'єктивне відображення у самій людині, у навколишньому середовищі, природі, соціумі.

Тож, аналізуючи поезію Волта Вітмена та Богдана-Ігоря Антонича, слушно звернутися до змістовного органічно-синтезованого поетичного цілого, яке, набуваючи все глибшого розвитку, на певному етапі ліричної інтеграції постає цілою низкою образів, символів, архетипів, бо, як висновував Богдан-Ігор Антонич, покликанням "справжнього поета є бачення у звичайних речах незвичного світу через призму образів, а за легкістю форми і змісту завжди стоїть філософське осмислення буття" [3, 657]. Уява поетів постає складною, проте доволі зрозумілою системою світобачення, світотворення та сенсошукання. Американський та український поети розробили власну знакову систему, виважену та вивірену їхньою лірикою, й лише глибоке знання творчої специфіки обох поетів дає ключ до адекватного її розуміння. Поезія митців живилася "енергією свідомого й підсвідомого, візіями сновидінь, які правили за основу поетичних сюжетів, <…> реалізували певні архетипи й завжди стосувалися особистого досвіду авторів" [7, 13], а тлом для їх розкриття завжди були природа та головні стихії світотоврення.

Відтак показовим у поезії Волта Вітмена та Богдана-Ігоря Антонича є те, що в один шерег з природою митці ставили архетипні символи та образи, що присутнювалися у структурі художніх текстів поетів у діапазоні основних стихій першотворення – землі, води, вогню і повітря. Наприклад, Волт Вітмен акцентував на ролі першостихій у творчості так: "<…> *с нами сила, свобода, земля и стихии*" [5, 275] та мріяв з'явитися на світ і побути "*заодно с небесами, с солнцем, / с луною, с летящими тучами*" [5, 290].

Пізніше американський митець зазначить, що він – господар усіх стихій та Всесвіту, нескорений та непідвладний їм: "*Доказать этим гордым законам воздуха, воды и земли, что душа / моя им неподвласна. / Что нет такой внешней силы, которая повелевала бы мной*" [5, 290], або "*Эти равнины безмерные и эти реки безбрежные – безмерен, / безбрежен и ты, как они, / Эти неистовства, бури, стихии, иллюзии смерти – ты* (человек – прим. *Д. О.*) *тот, / кто над ними владыка, / Ты по праву владыка над природой, над болью, над страстью, / над каждой стихией, над смертью*" [5, 316].

Богдан-Ігор Антонич змалював універсальну картину світу, як і Волт Вітмен, поєднуючи у макрокосмі усі згадані першостихії ("*Хай всіх, хай всіх, як ти, бездомних, / пригорне ніч, вогонь і море*" [21, 150]) та повертаючи "*шаблями пройденими*" дні "*природи в мряковиння й / первнів перші шуми*", де, "*мов Божий стовп, стоїть мільйоннолітня ніч, / в прадавньому хаосі землі й води всуміш*" [2, 124] з метою оновлення та відродження тієї первісної гармонії, що панувала у Всесвіті до появи людства.

Однією з найголовніших першостихій, потужно представлених у ліриці американського та українського поетів є стихія води. Творчі орбіти митців збігалися у площині відтворення архетипу води, ця прастихія була близька обом авторам, тому їх поезії акумулюють у собі безліч так званих "водних" метафор, спрямованих на посилення змістовності та символічності образів у діапазоні цього архетипу. Якщо земля для митців була сталою одиницею, центром, основою, підвалиною світу, а її характеристики залишалися в їх поезії практично незмінними, то вода, стихія водного простору мала досить тривалий еволюційний розвиток. "Водний комплекс", що розгортався у рядках Вітменових та Антоничевих віршів, цілком можна назвати міфопоетичним, бо саме ця прастихія у творах набула метафоричного значення, виступила своєрідним кодом, ядром, що значно ширше, ніж просто звичайний, узагальнений символ води. Митці розглядали воду не просто як певну стихію, проте як принцип буття, що вдало семантизувався як у водному, так і в людському довкіллі.

Саме завдяки творчості досліджуваних митців водна прастихія "вилилася" у реальний світ людей і постала семіотично розкодованою та художньо інтерпретованою з погляду архетипіки. Наприклад, Богдан-Ігор Антонич ототожнював воду з "*життя колискою*", "*стихій кублом, / (коли ще дух святий ширяв понад водою)*" [2, 123], тому що за космогонічними поглядами давніх українців, як уважає С. Плачинда, вода – це "первісна матерія жіночої статі, що, поєднавшись з первісною матерією чоловічої статі, утворила струмки, ріки, ліси, трави та інші речі на землі" [17, 18]. Проте особлива перевага водної стихії над земною відчувається саме у віршах Волта Вітмена – він називав воду "*старою матір'ю*", що "*с сиплой песней баюкает землю*" [5, 331], намагався покинути землю та "віддатися" морській стихії: "*О, умчаться под парусом в море! / Покинуть эту косную, нудную землю, Покинуть, тебя, о земля, заскорузлая, твердая, взойти / на корабль, / И мчаться, мчаться, и мчаться под парусом вдаль!*" [5, 291], навіть розчинитися у Всесвіті допомагала вітменівському ліричному героєві стихія води: "*Быть матросм вселенной, мчаться во все гавани мира, / Быть кораблем (погляди, я и солнцу и ветру отдал мои паруса)*" [5, 292].

Волт Вітмен підкреслював, що саме океану він був зобов'язаний і неповторним баченням світу, і даром такої ж неповторної поетичної мови. Волт Вітмен художньо втілив картину пошлюблення земної тверді та загадкової, хвилюючої морської стихії ("*безграничная синь, темно-синий простор*" [5, 168]), під час якого відбулося народження його поезії та його самого: "*И я возник из водной стихии, из которой возникла вся жизнь*" [5, 282] або "*Я ведь тоже капля в океане, наши жизни не так уж раздельны*" [5, 251]. У майбутньому це стане наскрізною темою усієї творчості американського митця: "риму" моря Волт Вітмен уважав зразком ритмічної досконалості, де немає доконечної крапки спокою ("*Диким набеганием волн на сушу – я воспеваю и их, – / Увертюрой, что звучит еле слышно, как предвкушение / мелодики …*" [5, 242]; "*волны вздымаются с гармоничным шумом*" [5, 168]).

У творчості Волта Вітмена та Богдана-Ігоря Антонича архетип води був пов'язаний з усвідомленням горизонтальної площини усієї міфософської поетичної світобудови. Для них аквастихія стала "символом як руху, життя, його плину (першопочатку, народження), так і смерті (зникнення, розчинення – як-то води Лети), а в психофізичному аспекті оприявнюється як потреба знати й визначити інтуїтивність людського Я" [20, 255]. У свідомості поетів вода – це джерело, стихія, що несла на собі полісемантичне навантаження: з одного боку, вона сприймалася ними як початок усього, як великі Божественні води (Волт Вітмен: "*Как поет и играет вода! (Я уверен, живая!)*" [5, 410], "*Посмотри, как кругляться великие воды земли, как все слитно / и совершенно*" [5, 251]; Богдан-Ігор Антонич: "*вода жива*" [2, 126], "*шумлять <…> буйно життєтворчі води*" [2, 163], "*Полярні янголи колишуть божі води*" [2, 143], модифікуючись іноді в архетипний образ вологи. Він асоціювався у поетів із циклічністю, оновленням та постійним відродженням (Волт Вітмен: "*все смывающая влага морская*" [5, 347], і "*Как вас освежает дыханье реки, ее широкий разлив – они и меня / освіжали*" [5, 281]; Богдан-Ігор Антонич: "*насіння кільчиться, упавши в плідну вогкість*" [2, 163]), інколи – набуваючи весняної повноти та світла, бо, наприклад, для "веснянолюбного" Богдана-Ігоря Антонича весна була символом молодості, життя, постійного колообігу буття. Гедонізм (життєва буйнота, насолода життям) був постійно присутній у художній свідомості українця і став провідним при створенні його поезій: "*Рвучий струмінь води, / наче юне завзяття*" або "*вже весни повно й світла / в кожнім плесі води*" [2, 245].

Для Волта Вітмена вода стала не тільки символом молодості, життєвої повноти й наснаги, а й символом стабільності та упорядкованості існування, адже лише у зв'язку з нею людина могла прожити своє життя достойно й правильно, підпорядковуючись повсякчас природним законам буття: "*О, расти в лагунах, заливах, бухтах или на берегу океана, / И остаться там до конца моих дней. И жить, и работать там, / Соленый и влажный запах, берег, соленые водоросли / на мелководье олива*" [5, 287] або "*О, плавать в заводи или броситься с берега в море. / Плескаться в воде или бегать нагишом по побережью*" [5, 290].

З іншого боку, у воді все мало знайти свій кінець, бо давнє уявлення про воду співвідносне з "архетипним мотивом глибинних, світотворчих, нижніх вод землі" [11, 115–116]. Зокрема, у Богдана-Ігоря Антонича знаходимо такі ілюстрації: "*Важка вода, та від води ще важче небо. / Тому принаджує нас ваша глибина, / чарує й кличе нас спокусливо до себе / ваш коралевий бог з морського дна*" [2, 180]. Важка, мертва вода викликала негативні конотації у свідомості українського поета й модифікувалася, наприклад, в образ Лети – конечного пункту життєвого призначення ("*Пливу піснями на Лети водах / до пристані*" [2, 260], або спливала в образі калюжі ("*калюж рудяві лата*" [2, 156], або просто в образі густої, тяжкої води ("*Густа вода спливає з гребель, / де обрії спинились в леті*" [2, 149]; "*Зелений велетень – вода тяжка й густа / пророка колихала*" [2, 122]).

Волт Вітмен також убачав у стихії води щось таємниче, незвідане, несвідоме, нерозгадане, те, що навіть його відлякувало й примушувало замислюватися над

глибинним смислом цієї прастихії ("*глубокая / неизведанная вода*" [5, 424]). Наприклад, насторожувала митця "*красивая непонятная вода*" [5, 371], "*мерцанье холодных вод*" [5, 377], що "*за луною безмолвной струистой стопой идут вокруг шара земного*" [5, 378].

Через прастихію води поети також намагалися збагнути закони руху, сенс людського буття, вода стала для них носієм, передавачем інформації нації, акумулятором людської пам'яті (Богдан-Ігор Антонич: "*На спомин давніх вод знов кличе струмінь, / що з екстази висох*" [2, 174]), транслятором багатовікового досвіду (Богдан-Ігор Антонич: "*У воді відбились зорі і обличчя, / карооκі люди і співуча мова*" [2, 149]), – "інтегральною особою, психоінформаційною системою, мезокосмом" (С. Андрусів) [1, 22], структурою, "архетипізований образ якої закріплений у поетичній традиції, де на біологічному рівні передаються національні коди життєбуття" [20, 264]. Богдан-Ігор Антонич мимоволі кидав саме "*до води свої мрії та вірші*" [2, 70] з надією на вічне їх існування, бо всі процеси, що відбуваються у природі та в суспільстві, мають циклічний характер.

Волт Вітмен у свою чергу висновував, що кожна людина, яка "народилася" з водної стихії, подібно морським хвилям, мала повернутися туди, звідки прийшла, тому не дивним видавалося йому особисте прагнення постійного повернення до неї (моря, океану): "*Востоку – моря простор (ничего, кроме моря и неба.) / Прибоя накат, пена, а вдалеке корабли, / Бешенство волн, мелькают их белые гребни, они рвуться и рвуться / к берегу, / Вечно стремятся к нему*" [5, 412].

Отже, в поетичному доробку митців прастихія води – це різновекторний архетипний комплекс, який в охудожнених варіантах постав як символ плинності і мінливості буття, безмежжя і водночас як динамічний процес постійного оновлення; "носій енергії первісного світла", що, на думку Л. Тарнашинської, "символізує й товщу віків, й дихотомічний процес руйнації старого, й оновлення" [20, 313].

Міфосемантика водної стихії допомогла авторам розгорнути складні контексти індивідуально-психологічних, соціально-суспільних та пурифікаційних аспектів моделювання художнього простору. Великий шереґ водних міфообразів (ріки, океану, моря, вологи, хвиль, шторму тощо), вдало використаних Волтом Вітменом та Богданом-Ігорем Антоничем, свідчить про впевненість авторів у тому, що ці символи-образи становлять структурно-змістове та смислопороджувальне ядро цілісної концепції буття людини та світу, заснованої на принципі гармонійного співіснування людини, природи та універсуму загалом.

Література

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності : львівський текст 30-х років XX століття / С. Андрусів. – Тернопіль : Джура – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 340 с.
2. Антонич Б.-І. Велика гармонія : (модерністична поезія XX ст.) : [для старшого шкільного віку] / Б.-І. Антонич ; [упоряд., передм., прим. Д. В. Павличка ; худож. оформ. М. С. Пшінки, А. О. Лівня ; фронтиспіс О. Л. Кульчицької]. – Київ : Веселка, 2003. – 350 с.
3. Антонич Б. І. Повне зібрання творів / Б.-І. Антонич ; [передмова Миколи Ільницького ; упоряд. і коментарі Данила Ільницького]. – Львів : Літопис, 2009. – 968 с.

4. Баррі П. Екокритика чи зелені студії? / П. Баррі ; [пер. з англ. О. Погинайко ; наук. ред. Р. Семків] // Баррі П. Вступ до теорії : літературознавство та культурологія. – К. : Смолоскип, 2008. – 360 с.
5. Библиотека всемирной литературы. – М. : Художественная литература, 1976. – Т. 119 : Уолт Уитмен : стихотворения и поэмы. – 1976. – С. 167–424. – (Серия 2).
6. Блум Г. Західний канон : книги на тлі епох / Г. Блум ; [пер. з англ. ; під заг. ред. Р. Семківа]. – К. : Факт, 2007. – 720 с.
7. Буряк О. Міфологізм художнього мислення Б. І. Антонича та І. Калинця : автореф. дис. … канд. філол. наук / О. Ф. Буряк. – Кіровоград, 2001. – 16 с.
8. Буряк О. "У дно, у суть, у корінь речі…" (художньо-філософська концепція людини в поезії Б.-І. Антонича) / О. Буряк // Слово і Час. – 2000. – № 11. – С. 44–47.
9. Венедиктова Т. Д. Поэзия Уолта Уитмена / Т. Д. Венедиктова. – М. : Изд-во Московск. университета, 1982. – 128 с.
10. Венедиктова Т. Д. Уолт Уитмен / Т. Д. Венедиктова // История литературы США. – Т. IV. – М. : Академия, 2003. – С. 74–149.
11. Керлот Х. Э. Словарь символов / Э. Х. Керлот. – М. : REFL-book, 1994. – 608 с.
12. Ковалів Ю. Б.-І. Антонич / Ю. Ковалів // Бібліотека "Дивослова". – 2006. – № 7. – С. 52–64.
13. Ковалів Ю. Драматичні колізії українських літературних відроджень / Ю. Ковалів // Другий конгрес україністів : доповіді і повідомлення : літературознавство. – К. : Освіта, 1993. – С. 7–12.
14. Коротич В. Листя безсмертних трав / В. Коротич // Уїтмен У. Листя трави / У. Уїтмен ; [пер. з англ.]. – К. : Дніпро, 1969. – С. 3–12.
15. Махно В. Художній світ Б.-І. Антонича : автореф. дис. … канд. філол. наук / В. І. Махно. – К., 1995. – 25 с.
16. Новикова М. Міфосвіт Антонича / М. Новикова // Сучасність. – 1992. – № 9. – С. 83–93.
17. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології / С. Плачинда. – К. : Український письменник, 1993. – 63 с.
18. Пономаренко О. Б. Міфосвіт поезії Б.-І. Антонича й естетичні традиції Т. Шевченка (аспект художнього образу-символу) / О. Б. Пономаренко. – Вінниця : Континент-Прим, 2006. – 176 с.
19. Стріха М. "Добрий сивий поет" з берегів Поменока / М. Стріха // Література плюс. – 2002, грудень. – С. 14–21.
20. Тарнашинська Л. Презумпція доцільності : абрис сучасної літературознавчої концептології / Л. Тарнашинська. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська Академія", 2008. – 534 с.
21. Уїтмен У. Листя трави / У. Уїтмен ; [пер. з англ.]. – К. : Дніпро, 1969. – 150 с.
22. Чернявская Е. Поэт и воображение : человек и природа в творчестве Б.-И. Антонича : дис. … канд. филол. наук / Е. Чернявская. – Люблин, 2007. – 210 с.
23. Чернявська О. О. Вода і символіка очищення в поезії Б.-І. Антонича / О. Чернявська // Актуальні проблеми слов'янської філології : [міжвуз. зб. наук. ст.]. – К. : Освіта України, 2008. – Вип. XIX : лінгвістика і літературознавство. – 536 с.

Анотація

У статті проаналізовано акватичну символіку художнього простору В. Вітмена та Б.-І. Антонича, що постала у творчості досліджуваних митців семіотично розкодованою та художньо інтерпретованою з погляду архетипіки; доведено, що варіативність та різноманітність міфосемантем водної першостихії світотворення становлять змістовно-структурну основу міфопоетичного гідроейдосу В. Вітмена та Б.-І. Антонича.

Ключові слова: символіка, акватичний, міфосемантема, архетипіка, першостихія, гідроейдос, гідротопонім.

Аннотация

В статье проанализована акватическая символика художественного пространства У. Уитмена и Б.-И. Антонича, которая предстала в творчестве исследуемых авторов семиотически раскодированной и художественно интерпретированной с точки зрения архетипики; доказано, что вариативность и разнообразие мифосемантем водной первостихии мироустройства являются содержательно-структурной основой мифопоэтического гидроэйдоса У. Уитмена и Б.-И. Антонича.

Ключевые слова: символика, акватический, мифосемантема, архетипика, первостихия, гидроэйдос, гидротопоним.

Summary

In the article the aquatic symbolism of W. Whitman's and B.-I. Antonych's artistic space is analyzed, which appeared in the authors' works semiotically decoded and artistically interpreted in the light of archetypes; it is proved that the variation and diversity of mythosemantems of water world first element are the substantive and structural basis of W. Whitman's and B.-I. Antonych's mythopoetical hydroeidos.

Keywords: symbolism, aquatic, myphosemantem, archetypes, first world element, hydroeidos, hydrotoponim.

УДК 82.161.2–1

Солдатенко Т.Я.,
кандидат філологічних наук,
Бердянський державний
педагогічний університет

ТОПОС МОРЯ У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ КОНОПНІЦЬКОЇ ТА ІВАНА ФРАНКА

Творчість Марії Конопніцької (Васіловської) (1842–1910), талановитої поетеси і новелістки епохи позитивізму, займає одне з найпочесніших місць в історії польської літератури. Її різнобічний талант та обдарованість проявилися не лише в поезії та новелістиці, але й у публіцистиці, літературній критиці та художніх перекладах.

Талант Марії Конопніцької високо оцінив Іван Франко, назвавши її "совістю народу", "найбільшою польською поетесою і, поруч з Елізою Ожешко, найбільш талановитою жінкою в літературі не тільки польській, але й загальнослов'янській" [6]. А порівнюючи поезію М. Конопніцької та Я. Каспровича, І. Франко писав: "Каспрович не любить своїх героїв, не любить того люду, малює розумом і фантазією, а не чуттям. В однім віршику Конопніцької є більше чуття, ніж у цілій поезії Каспровича" [7, 217].

Аналізуючи поезію М. Конопніцької, польський критик В. Фельдман писав: "Великий романтичний "біль існування" залунав по-сучасному: "О, дайте слово всім кривдам землі!"" [8], а Г. Сенкевич, який першим помітив непересічний талант молодої поетеси, наголошував на тому, що в ліриці Конопніцької "міститься душа селянина і б'ється селянське серце" [10]. Глибоке співчуття поетеси гнобленим вилилося в афористичні рядки: "*З тобою плакати іду, людино*!". І навіть реакційні критики, яким зовсім не імпонували її глибоко народні "картинки", наповнені глибоким співчуттям до поневоленого народу, змушені були визнати: "<…> *jeśliby*